

ΜΕΡΟΣ Δ΄

Ίστορίας Διδαχές

* * *

ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΖΩΗΣ (Ιωάν. 6, 51)

Ἡ αὐτοθυσία ὡς ὑπέρβαση τοῦ θανάτου*

Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας καί πολυαγαπητέ μου ἀδελφέ κ. Δαμασκινέ, Σεβαστοί μου Πατέρες,

Εἶναι μεγάλη εὐλογία καί τιμή νά στέκομαι σήμερα ἐνώπιόν Σας καί νά συμμετέχω κι ἐγώ μέ τήν πτωχική μου συμβολή στή μεγάλη χαρά, στό μεγάλο πανηγύρι, στή δίκαιη ὑπερηφάνεια τῆς πόλεώς Σας, ἐπί τῇ συμπληρώσει διακοσίων (200) ἐτῶν ἀπό τῆς ἡρωικῆς ἐκείνης Ἐξόδου πού ἀπέδειξε πῶς στό Μεσολόγγι κατοικοῦν μόνον ἐλεύθεροι ἄνθρωποι, ἄνθρωποι πού γνωρίζουν νά ζοῦν μέ ἀρχές καί ἀξίες, τίς ὁποῖες τηροῦν καί τιμοῦν ἕως θανάτου. Κι εἶστε πραγματικά εὐλογημένος Ἅγιε Ἀδελφέ, καθὼς ἐπί τῆς δικῆς Σας Ποιμαντορίας ἀναδεικνύεται αὐτή ἡ Ἐπέτειος καί μάλιστα μέσα ἀπό τόν δικό Σας διαρκῆ κόπο, τήν ἔμπονη φροντίδα καί ἀνύστακτη προσπάθεια. Σᾶς εὐχαριστοῦμε γιά ὅσα ἔχετε ἤδη πραγματοποιήσει, γιά ὅσα ἔχετε ἤδη προγραμματίσει καί γιά ὅσα ἔχετε ἤδη προετοιμάσει, ὥστε ἡ μοναδική αὐτή Ἐπέτειος νά ἀφήσει οὐσιαστικό ἀποτύπωμα ἀναβαπτισμοῦ σέ ἓνα ἥθος μοναδικό, σέ ἓνα φρόνημα ἀνώτερο, σέ ἓναν τρόπο ζωῆς βαθύ καί συνάμα ὑψηλό, πού τόσο ἀσύμβατα φαίνονται μέ τί δική μας ἀνερεμάτιστη καί αὐτοκαταστροφική ἐποχή, ἀλλά ταυτόχρονα τόσο ἀναγκαία καί ἀπαραίτητα εἶναι γιά τό παρόν καί τό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας.

*Ὁμιλία σέ ιερατική σύναξη στό Μεσολόγγι στίς 31 Μαρτίου 2026.

Θά μου επιτρέψετε νά ξεκινήσω αντίστροφα, από τό τέλος, γιά νά φθάσω στήν ἀρχή, νά ξεκινήσω από τήν τελευταία λέξη γιά νά φτάσω στήν πρώτη. Κι ἡ τελευταία λέξη εἶναι ἡ λέξη «Θάνατος». Μιά λέξη-σταθμός, μᾶς πού ἡ ἀπό αἰώνων ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας πάντα τόν θάνατο καταριόταν, πάντα τόν θάνατο ἀντιμετώπιζε ὡς ἀνίκητο ἀντίπαλο, πάντα στόν θάνατο σταματοῦσε, καθὼς δέν μπορούσε νά τόν ὑπερβεῖ. Κι ἂν καί τὰ ἀνθρώπινα πάντα σκόνταφταν στόν θάνατο, στήν ἐποχή μας συμβαίνει τό πρωτόγνωρο, ὅχι νά ἀρνηθοῦμε τόν θάνατο, ἀλλά νά τόν ξεχνᾶμε καί νά ἀδιαφοροῦμε γι' αὐτόν. Κι ἐνῶ πάντα σέ ὅλους τούς πολιτισμούς, σέ ὅλες τίς θρησκείες, σέ ὅλες τίς κοινωνίες ὑπῆρχε ἡ ἀναφορά στόν θάνατο, ἡ ἀναζήτηση γύρω ἀπὸ αὐτόν καί ἡ προετοιμασία γι' αὐτόν, στίς ἡμέρες μας βλέπουμε νά ἀναπτύσσεται ἓνας πολιτισμός τοῦ ἐδῶ καί τοῦ τώρα, τοῦ ὅλα γιά τό σήμερα σάν νά μὴν ὑπάρχει αὐριο, σάν νά εἴμαστε αἰώνιοι στή γῆν αὐτήν. Οἱ κοινωνιολόγοι τό ὁμολογοῦν ἀπερίφραστα. Ὁ Πολιτισμός μας εἶναι ὁ πρῶτος μὴ θανατοκεντρικὸς πολιτισμὸς τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ πρῶτος στήν ἀνθρώπινη ἱστορία πού δέν ἀσχολεῖται μέ τόν θάνατο καί στρουθοκαμπλίζει ἀγνοώντας τον σάν νά μὴν ὑπάρχει.

Κι ὅμως, ὅχι μόνον ὑπάρχει καί μᾶς περιμένει, ἀλλά εἶναι καί τό μόνο σίγουρο πρᾶγμα στή ζωὴ μας. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού θά ἀνοίξουμε τὰ μάτια μας στόν κόσμον αὐτόν, τό μόνο σίγουρο πρᾶγμα εἶναι ὅτι θά ἔλθει ἡ στιγμή νά τὰ κλείσουμε. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἀρχίζει ἡ ζωὴ μας ἐν χώρῳ καί ἐν χρόνῳ, θά φθάσει ἡ ὥρα νά ὀλοκληρωθεῖ. Δέν ὑπάρχουν ἄλλες σταθερές, ἄλλες ἐγγυήσεις, ἄλλες βεβαιότητες στή ζωὴ μας. Δέν ξέρουμε ἂν θά γίνουμε πλούσιοι ἢ φτωχοί, κι ἂν γίνουμε πλούσιοι, ἂν καί πόσο θά μᾶς ἀκολουθεῖ ὁ πλοῦτος. Δέν ξέρουμε ἂν θά παντρευτοῦμε ἢ ὄχι, κι ὅσοι παντρεύτηκαν δέν ξέρουν ἐάν καί πόσο θά μείνουν παντρεμένοι ἢ ἂν θά ὀλοκληρωθεῖ ὁ γάμος τους μέ τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὴ ζωὴ αὐτὴ τοῦ ἐνός ἢ ἂν θά προκύψει διαζύγιο. Δέν ξέρουμε ἐάν θά γί-νουμε διάσημοι ἢ ἄσημοι καί πῶς, μέ καλὸ ἢ ἄσχημο τρόπο, καί πόσο, θά ξεχαστοῦμε νωρὶς ἢ ἀργότερα. Δέν ξέρουμε ἂν θά μορφωθοῦμε ἢ ὄχι, θά ἀποκτή-σουμε γνώσεις καί τίς ἀντίστοιχες θέσεις ἢ ὄχι, ἢ θά δοκιμαστοῦμε ἀπὸ ἀνεργία καί περιθωριοποίηση. Ὅλα στή ζωὴ μας εἶναι ρευστά κι ἀβέβαια, ὅλα ὅσα κι ἂν καταφέρουμε ἔχουν ἡμερομηνία λήξης, κι ὅλα ὅσα ὀνειρευόμαστε ἄνετα μπορεῖ νά ἀποδειχθοῦν οὐτοπικά. Κι ὅμως, ἐπιμένουμε νά ἀσχολούμαστε μέ ὅλα τὰ ἀπίθανα, τὰ ἀβέβαια, τὰ οὐτοπικά, ὅσα ἔχουν τόν χαρακτῆρα τοῦ ἀσταθοῦς, τοῦ προσωρινοῦ, τοῦ εὐμετάβλητου, τὴν ἴδια στιγμή πού ἀδιαφοροῦμε, ἐθελουφλοῦμε καί ἀρνούμαστε νά ἀσχοληθοῦμε μέ τό μόνο

σίγουρο γεγονός της ζωής μας. Τό ότι θά κληθοῦμε, ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πρίν ἀπό μᾶς καί μετά ἀπό μᾶς, νά πεθάνουμε.

Κάτι ἀκόμη. Παραθεωροῦμε ὅτι ὁ θάνατος εἶναι τό μόνο γεγονός μπροστά στό ὁποῖο ὅλοι γευόμαστε μιά ιδιότυπη ισότητα. Ἀσχέτως γλώσσας, φυλῆς, φύλου, κοινωνικῆς προέλευσης, πνευματικῆς ἐνασχόλησης, ἐπιστημονικῆς κατάρτισης, οἰκονομικῆς ἐπιφάνειας, οἰκογενειακῆς κατάστασης, προοπτικῶν, ἱκανοτήτων, δεξιότητων, ἐπιθυμιῶν, προσπαθειῶν καί ὅ,τι ἄλλο, ὁ θάνατος εἶναι ἡ κοινή κληρονομιά μας. Κι ἀσχέτως τρόπου θανάτου, τό ἀποτέλεσμα εἶναι τό ἴδιο. Κι ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλά ἐναντι τοῦ θανάτου εἴμαστε ἴσοι καί ὡς πρὸς μίαν ἄλλη διάσταση. Ὅλοι ἀγνοοῦμε τί εἶναι ὁ θάνατος καί πῶς βιώνεται. Καί τοῦτο διότι πολύ ἀπλά εἴμαστε ὅλοι ζωντανοί καί δέν ἔχουμε ἐμπειρία θανάτου. Ὅσο κι ἂν τόν μελετᾶμε, ὅσο κι ἂν τόν συζητᾶμε, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦμε νά τόν προσεγγίσουμε, ὁ θάνατος εἶναι γιά ὅλους μας *terra incognita*, μᾶς πού κανένας μας δέν ἔχει ἐμπειρία θανάτου, γιατί ὡς ζωντανοί δέν ἔχουμε βιώσει τόν θάνατο. Ἐπομένως, εἶμαι ἐξίσου ἀκατάλληλος νά σᾶς μιλήσω γιά θάνατο ὅσο ὁ καθένας μας, καθῶς ὅλοι μας ἔχουμε τήν ἴδια μηδενική ἐμπειρία θανάτου. Σέ αὐτό συμβάλλει καί κάτι ἀκόμη. Τό γεγονός ὅτι ἡ ἱατρική ἐπιστήμη δέν μπορεῖ νά ὀρίσει τόν θάνατο. Μπορεῖ νά τόν διαπιστώσει, ἀλλά δέν μπορεῖ νά δώσει ὀρισμό τοῦ τί εἶναι ὁ θάνατος. Μπορεῖ νά δώσει περιγραφές, ἀλλά δέν μπορεῖ νά προσδιορίσει τό σημεῖο ὅπου σταματᾷ ἡ ζωή καί ἀρχίζει ὁ θάνατος. Μέ ἄλλα λόγια, τόν ἀναγνωρίζει, ἀλλά δέν τόν κατανοεῖ.

Τί εἶναι λοιπόν ὁ θάνατος; Γιά νά ἀπαντήσουμε στό ἐρώτημα αὐτό, ἄς κάνουμε μιά ἱστορική ἀναδρομή κι ἄς δοῦμε πότε ἔμαθε γιά τόν θάνατο ὁ ἄνθρωπος. Ἡ πρώτη ἀναφορά στόν θάνατο ὑπάρχει στό Βιβλίο τῆς *Γενέσεως*, ὅταν ὁ Θεός προειδοποιεῖ τούς Πρωτοπλάστους: «Ἀπό δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. ἢ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε» (*Γέν.* 2, 17). Ὁ Ἀδάμ ἀκούει γιά θάνατο χωρὶς νά καταλαβαίνει σέ τί ἀκριβῶς ἀναφέρεται ὁ Θεός. Τό περιεργό μέ τό χωρίο αὐτό ἔγκειται σέ κάτι ἄλλο. Σύμφωνα μέ τό *Γέν.* 5, 5: «καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Ἀδάμ, ἃς ἔζησε, τριάκοντα καὶ ἑννακόσια ἔτη καὶ ἀπέθανεν». Πῶς συμβιβάζεται τό «ἢ δ' ἂν ἡμέρᾳ» μέ τό «ἔζησε, τριάκοντα καὶ ἑννακόσια ἔτη»; Ἀπό τή μία ὁ Θεός προειδοποιεῖ, ἢ καλύτερα ὑπόσχεται μᾶς πού ὁ λόγος Του εἶναι ἀψευδής, ὅτι τίν ἴδια ἡμέρα, τίν ἴδια στιγμή πού θά παραβιαστεῖ ἡ ἐντολή Του, ὁ ἄνθρωπος θά πεθάνει μέ θάνατο, κι ἀπό τίν ἄλλη ἢ διαβεβαίωση τοῦ Βιβλίου τῆς *Γενέσεως* ὅτι ὁ Ἀδάμ μετά τίν ἔξωσί του ἀπό τόν Παράδεισο ἔζη-

σε έννιακόσια τριάντα χρόνια, δηλαδή ένα τεράστιο χρονικό διάστημα, όπως κι αν τό υπολογίσει κανείς. Τί συμβαίνει; Ὑπάρχουν αντιφατικά μεταξύ τους χωρία στήν Ἀγία Γραφή καί μάλιστα στό ἴδιο Βιβλίο;

Ἡ ἀπάντηση δίνεται αν κατανοήσουμε τί συνέβη μόλις οι Πρωτόπλαστοι γεύθηκαν τοῦ καρποῦ τοῦ δένδρου πού ὁ Θεός τοῦς εἶχε ἀπαγορεύσει νά φᾶνε. Γιά νά μή μακρυγοροῦμε, αν καί οἱ σκηνές τοῦ Βιβλίου τῆς Γενέσεως, εἶναι ἐξόχως ἀποκαλυπτικές καί φοβερά περιγραφικές, ἀπό τί στιγμή πού οἱ Πρωτόπλαστοι πράττουν ἀνυπακοή, ξεκινᾷ ἔχθρα μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ἡ ὁποία διασώζεται στή συλλογική ἱστορική μνήμη τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ Θεός δέν εἶναι πιά ὁ οἰκεῖος, ὁ φίλος, ὁ ἀγαθός Πλάστης καί Δημιουργός, ἀλλά ἀποξενώνεται ἀπό τόν ἀνθρώπο καί γίνεται ἄγνωστος. Σταματᾷ τελείως ἡ ἐπικοινωνία πού ἀνθρωπομορφικά περιγράφεται ὅτι ὑπῆρχε στόν Παράδεισο τῆς τρυφῆς κι ἐνῶ ὁ Ἀδάμ πλάστηκε κατ' εἰκόνα Θεοῦ, οἱ ἀπόγονοί του, ἀρχῆς γενομένης ἀπό τόν Σήθ χαρακτηρίζονται ἀπό τό προπατορικό ἁμάρτημα καί διαβάζουμε στό Βιβλίο τῆς *Γενέσεως* ὅτι ὁ Ἀδάμ «ἐγέννησε κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καί κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ» (*Γέν.* 5, 3) τοῦς ἀπογόνους του. Ὅχι πλέον κατ' εἰκόνα Θεοῦ! Ἀλλά μέ τό ἁμαρτωμένο ἀνθρώπινο κατ' εἰκόνα. Μέ τόν Θεό ὑπάρχει ἀποξένωση. Ὁ ἀνθρώπος γίνεται ὁ μακράν τοῦ Θεοῦ καί γιά τοῦτο νεκρός, καθώς παύει νά ἔχει σχέση μέ τὴν αἰτία καί τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς. Κατάντησε τό ἀποκεκομμένο ἀπό τὴν ἄμπελο κλῆμα πού τελικά νεκρώνεται. Προσοχή! Δέν νεκρώνεται βιολογικά. Νεκρώνεται πνευματικά.

Θά γράφει ὁ Ἀδελφός Θεός Ἰακωβος ἐξηγώντας τὴν πνευματικὴ ἀπονέκρωση: «Μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμόν· ὅτι δόκιμος γενόμενος λίψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω ὅτι ἀπὸ Θεοῦ πειράζομαι· ὁ γὰρ Θεὸς ἀπειραστός ἐστὶ κακῶν, πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα. ἕκαστος δὲ πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος· εἴτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκειτὶ ἁμαρτίαν, ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκύει θάνατον» (*Ιάκ.* 1, 12-15). Ἄρα ἡ ἀντίσταση στὴν ἁμαρτία ἔχει ὡς βραβεῖο τὸν στέφανο τῆς ζωῆς. Ἀντιθέτως, ἡ παράδοση στὴν ἁμαρτία γεννᾷ θάνατο. Γι' αὐτό καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος θά μᾶς τονίσει ὅτι τό κεντρί μέ τό ὁποῖο μᾶς κεντρίζει ὁ θάνατος καί μᾶς δηλητηριάζει εἶναι ἡ ἁμαρτία: «τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία» (*Α' Κορ.* 15, 56). Κι ἐπιμένει πάλι ὁ ἴδιος Ἀπόστολος: «τὰ γὰρ ὀφώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος, τὸ δὲ χάρισμα τοῦ θεοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν», (*Ρωμ.* 6, 23). Ἀλλά καί ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἀκούμε τὸν σοφὸ Σολομῶντα

νά φωνάζει: «μὴ ζηλοῦτε θάνατον ἐν πλάνῃ ζωῆς ὑμῶν, μηδὲ ἐπισπᾶσθε ὄλεθρον ἔργοις χειρῶν ὑμῶν· ὅτι ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων. ἔκτισε γὰρ εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα, καὶ σωτήριοι αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς φάρμακον ὀλέθρου οὔτε ἄδου βασιλείον ἐπὶ γῆς. δικαιοσύνη γὰρ ἀθάνατός ἐστιν» (Σοφ. Σολ. 1, 12-15). Κι ἂν ἡ ἁμαρτία ὀδηγεῖ σὲ πνευματικὸ θάνατο, τότε τὸ λῦτρον τῆς ἁμαρτίας, τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, προσπορίζει ζωὴ. «καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζῶνι αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός, καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐστίν. ὁ ἔχων τὸν υἱὸν ἔχει τὴν ζωὴν· ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει» (Α' Ἰω. 5, 11-12). Βασικὸ κομμάτι τῆς προσευχῆς τοῦ Ἁγίου Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου ἦταν ὁ στίχος: «Κύριε, ρῥῦσαί με ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου.». Ὁ δεῦτερος θάνατος εἶναι τὸ πρόβλημα, ὁ δεῦτερος θάνατος εἶναι ἡ νέκρωσις, εἶναι ἡ τραγικότητα, εἶναι ὁ πόνος. Δηλαδή, ποίος θάνατος; Αὐτός πού ἀκολουθεῖ μετὰ τὸν βιολογικὸ θάνατο καὶ συνίσταται στὴ διαπίστωση τῆς ἀνυπαρξίας σχέσης μὲ τὸν Θεό, τῆς ἀποκοπῆς ἀπὸ τῆς ρίζας τῆς ζωῆς. Λέγεται δὲ δεῦτερος θάνατος, διότι ὀριστικοποιεῖται μὲ τὴν φιλάνθρωπην καὶ ἀνέκκλητην κρίσιν τοῦ Χριστοῦ μας, μετὰ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν καὶ ἀφοῦ ἔχει προηγηθεῖ ὁ βιολογικὸς θάνατος, ὅποτε ὁ Χριστὸς μας «ἔρχεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς». Ἐκεῖ στή δικαίαν κρίσιν, «ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως», (Ἰωάν. 5, 28-30). Οἱ τοῦ Χριστοῦ ζοῦν, οἱ ὑπόλοιποι... ὁ Θεός νά ἐλεήσει.

Ἄν λοιπόν θάνατος εἶναι ὁ χωρισμὸς ἀπὸ Θεοῦ, ἡ ἀνυπαρξία σχέσης μαζί Του καὶ ἡ κυριαρχία τῆς ἁμαρτίας ἐπάνω στὴν ψυχὴ, τότε ὁ βιολογικὸς θάνατος, αὐτό πού βλέπουμε στὸν Ναὸ ὅταν μᾶς φέρνουν ἓναν κεκοιμημένο ἀδελφό, τί εἶναι; Ὁ βιολογικὸς θάνατος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιά εὐεργεσία Θεοῦ! Μιά διαδικασία καθαρμοῦ τῆς ὕλης, μιά μέθοδος ἀποκατάστασης τοῦ σώματος στὴν ἀρχαία δόξα. Γιά νά τὸ δοῦμε λίγο ἀναλυτικότερα. Τὴ στιγμὴ πού οἱ προπάτορές μας ἐξέπεσαν, ἐξέπεσε μαζί τους κι ὅλη ἡ κτίσις, καθὼς καὶ ἡ ἀνθρώπινη φύσις. Εἴπαμε ἀνωτέρω γιὰ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀδάμ ὅτι γεννήθηκαν κατὰ τὴν ἰδέαν καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. Τὴν ἀμαυρωμένην εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, πού δὲν ἦταν πλέον τοῦ Θεοῦ. Ποιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν; Ὅλων ἡμῶν; Ἡ φθορά, ὁ πόνος καὶ ὁ θάνατος. Μέχρι τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, ὁ θάνατος ἦταν ὁ σκληρὸς συνοδοιπὸρος τῶν ἀνθρώπων, ἓνα ἀνέλπιδο τέλος, μιά σκληρὴ κατάσταση.

Κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴ μυθολογία, ἀλλὰ καὶ τὰ κρατοῦντα θρησκευ-

τικά πιστεύματα, ό βιολογικός θάνατος ήταν κάτι τό τρομερό. Ό άνθρωπος, πεθαίνοντας, προχωρούσε στή λήθη, καθώς μέ τόν καιρό ήταν αναμενόμενο νά ξεχαστεί τό πέραςμά του από τή γή αὐτήν, ό δέ Ἀδης ήταν τόπος ἀπαράκλητος, βασανιστικός, όπου οί ψυχές μπορούσαν νά αναγνωρίσουν ή μιά τήν ἄλλη, νά θυμηθοῦν τά κατορθώματα ή τίς ἀγαθές πράξεις τοῦ καθενός, καθώς καί τίς ἀστοχίες ή καί ὕβρεις του. Ἀσχέτως πράξεων, ό μετά θάνατον τόπος ήταν τόπος μαρτυρίου, ενός διαρκούς ἀνικανοποίητου, μιᾶς ἀένας αἰσθησης στερήσεων καί ἐλλείψεων. Ὅσο παραστατικά κι ἄν περιγράφει ό Ὅμηρος τήν κάθοδο τοῦ Ὀδυσσεά στόν Ἀδη, ή πικρή ἀλήθεια εἶναι ὅτι ή ὅλη περιγραφή ἀποτυπώνει τίς ἀτελειστικές θεωρήσεις γιά τή μετά θάνατο ζωή τῶν ἀρχαίων προγόνων μας, καθώς καί τό ἀπαράκλητο τῆς κατάστασης. Ὅμοια καί στά Ὁρφικά κείμενα, ἀποτυπώνεται τό ἀτέλπιδο καί μαρτυρικό τῆς μετά θάνατο ζωῆς. Γι' αὐτό καί κυρίαρχο ἰδανικό στίς κοινωνίες τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πόλεων ήταν τό πρότυπο τοῦ «καλοῦ κἀγαθοῦ ἀνδρός». Τοῦ ἀνθρώπου πού θά ἐνεργοῦσε συνετά στό βίο του, θά ἔκανε ἥρωικές ή ἀγαθές πράξεις, ὥστε νά τόν θυμοῦνται στή γή αὐτήν οἱ ἐπίγονοί του, ή καί νά ἡρωποιοθεῖ, δηλαδή νά προβάλλεται ὡς ἐνδοξο πρότυπο στίς κατοπινές γενιές, πάντως στά πλαίσια τῆς ζωῆς αὐτῆς, μιᾶς πού στόν Ἀδη κυρίαρχος ήταν ό στεναγμός κι ή ἔλλειψη ἀνταπόδοσης.

Παρόμοια καί στόν Ἰσραήλ. Κοπετός, ὀδυρμός, θρήνος καί μιά προσμονή σωτηρίας ἀπό ἕναν Μεσσία, πού ὅσο περνοῦσαν τά χρόνια ἀποκοτούσε καί διατηρεῖ ἀκόμη χαρακτηριστικά ἐγκοσμοκρατίας, παρὰ πνευματικῆς σωτηρίας καί λύτρωσης. Καί στόν Ἰσραήλ ό Ἀδης εἶναι βασικά τόπος βασάνου, ἐνῶ οἱ ἀγκάλες τοῦ Ἀβραάμ εἶναι γιά ἀτελειστικά λίγους. Γι' αὐτό καί μιᾶνε γιά ἀγκάλες Ἀβραάμ, σύμβολο τοῦ ὅτι ἐλάχιστοι θεωροῦνται ἐντάξει ἕναντι τοῦ Θεοῦ, συνεπῶς πολύ λίγοι οἱ δίκαιοι. Κι οἱ ὑπόλοιποι; Φλογμός καί τριγμός τῶν ὁδόντων, σκώληξ καί ἀτελεύτητο μαρτύριο. Οἱ περιγραφές στά Εὐαγγέλια στούς λόγους τοῦ Χριστοῦ μας, εἶναι ἀπό τά ὅσα δέχονταν ὡς Ἀδη οἱ σύγχρονοι τοῦ Χριστοῦ, γι' αὐτό καί ήταν ἐξοκειωμένοι μέ αὐτές τίς περιγραφές. Γι' αὐτό καί ή προσίλωση στή ζωή αὐτή κι ή θεώρηση ὅτι εἶναι εὐλογημένος ἀπό τόν Θεό ὅποιος ἔχει πλούσια ὑλικά ἀγαθά. Ἡ αὐτοθυσία ἀδιανόητη. Ἴσως μοναδικό παράδειγμα αὐτοθυσίας στήν ἰσραηλιτική ἱστορία ήταν ή περίπτωση τοῦ ὀχυροῦ Μασάντα, στά πλαίσια τῆς ἐπανάστασης τῶν Ἰουδαίων γύρω στό 70 μ.Χ., ὁπότε καί συνέβη ή καταστροφή τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπό τόν κατασπινό Αὐτοκράτορα Τίτο. Τελευταῖο ὀχυρό τῆς ἰουδαϊκῆς ἐπανάστασης ή Μασάντα, γρήγορα περικυκλώθηκε κι ἀκόμη πιό σύντομα οἱ τελευταῖοι ὑπερασπιστές του κατέ-

λαβαν ότι δέν είχαν ἐλπίδα σωτηρίας, καθώς είχε προηγηθεῖ ἡ σταύρωση δεκάδων χιλιάδων συμπατριωτῶν τους μετά τήν καταστροφή τῆς Ἁγίας Πόλης. Νά πού ὅμως οἱ διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου κατά τῆς αὐτοκτονίας ἦταν κάθετες. Ὅ,τι μποροῦσε νά θεωρηθεῖ αὐτοκτονία σέ καθιστοῦσε καταραμένο κατά τόν Νόμο. Ἔτσι, γιά νά μὴν πέσουν στά χέρια τῶν Ρωμαίων, ἔριξαν κλῆρο ποιός θά σκότωνε ποιόν καί μέ σειρά σφαγίασαν ὁ ἓνας τόν ἄλλον, μέχρι πού οἱ δύο τελευταῖοι ἔπεσαν ταυτόχρονα ὁ ἓνας πάνω στό σπαθί τοῦ ἄλλου, ἀρκεῖ νά μὴν θεωρηθεῖ ὅτι αὐτοκτόνησαν. Τό παράδειγμα σημειώνεται γιά νά φανεῖ πόσο ἡ ἰουδαϊκή παράδοση διεκδικοῦσε τήν ἐπιβίωση στήν ἐπίγεια ζωή, καθώς ὁ πέραν τοῦ θανάτου κόσμος, ὅσα κι ἂν ἔγραφε ἡ Παλαιά Διαθήκη, θεωροῦνταν ἀποτρόπαιος, σκοτεινός, τόπος καταδίκης καί βασάνου.

Μετά Χριστόν ὅμως, κατά τήν Πίστη καί τό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅλα ἀλλάζουν. Εἴπαμε παραπάνω ὅτι ὁ βιολογικός θάνατος ἀπό κατάρα γίνεται εὐεργεσία. Γιατί; Μά γιατί πλέον ὑπάρχει ὡς διαδικασία ἀφθαρτοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς στάδιο προαπαιτούμενο γιά νά φθάσουμε καί στή δική μας ἀνάστασι. Ὡς τρόπος νά παγιοθούμε σέ μιά πνευματική κατάσταση καί νά μὴν κινδυνεύουμε πλέον ἀπό τίς προσβολές καί τίς μεθοδεῖες τοῦ διαβόλου καί τοῦ κακοῦ μας ἑαυτοῦ. Τί συμβαίνει μέ τόν θάνατο; Κατά τήν Πίστη μας συμβαίνει πάλι κάτι φοβερό, ὅχι ὅμως, ὅπως ἐννοοῦσαν τά πράγματα στίς ἀρχαῖες θρησκείες. Ψάλλουμε στήν Ἑξόδιο Ἀκολουθία: «Ὅντως φοβερώτατον, τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον! πὼς ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος, βιαίως χωρίζεται, ἐκ τῆς ἁρμονίας, καὶ τῆς συμφυΐας, ὁ φυσικώτατος δεσμός, θεῖφ βουλήματι ἀποτέμνεται;». Ἡ Ἐκκλησία μας, μέ ἀπόλυτη εὐλικρίνεια δέχεται τόν φόβο ἐνώπιον τοῦ θανάτου. Τό χαρακτηρίζει «φοβερώτατον μυστήριον» καί εἶναι σά νά ἀναγνωρίζει καί νά δέχεται πὼς ὅλοι μπροστά στόν θάνατο λιποψυχοῦμε. Ὅχι μόνον τό δέχεται, ἀλλά καί οἱ Πατέρες μας μέ πολλούς λόγους ἀναδεικνύουν πὼς ὅποιος πεῖ πὼς δέν φοβᾶται τόν θάνατο, μᾶλλον εἶναι ψεύτης. Κι αὐτό τό στηρίζουν στή στάση τοῦ Κυρίου μας, ὁ ὁποῖος ὡς ἄνθρωπος μπροστά στόν θάνατο δειλίασε, γι' αὐτό καί στήν ἀρχιερατική Του προσευχή μέσα στόν κῆπο τῆς Γεθσημανῆ προσευχήθηκε ἐνάντια στόν θάνατό Του, ἄσχετο ἂν συμμορφούμενος πρὸς τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί Πατρός τελικά ἐκφέρει λόγο ὑπακοῆς. Ἡ περιγραφή εἶναι μοναδική καί πολύ δυναμική στή λιτότητά της: «καὶ προελθὼν μικρὸν ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσευχόμενος καὶ λέγων· Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστιν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω ἀλλ' ὡς σύ» (Ματθ. 26, 39).

Δίστασε λοιπόν πρὸ τοῦ θανάτου ἀκόμη κι ὁ Χριστός! Ἔρχεται ὅμως ἡ

σοφία τῶν Πατέρων μας νά μᾶς ἐξηγήσει γιατί «ὄντως φοβερώτατον, τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον!». Γιατί εἶναι ἀδιανόητο νά διασπᾶται ἡ ψυχοσωματική ἐνότητα ποῦ λέγεται ἄνθρωπος. Ὁ ἄνθρωπος ὑφίσταται στὴν πληρότητά του, ὅταν ὑπάρχει ἡ συμφυία ψυχῆς καὶ σώματος. Ὅταν τὰ δύο αὐτά χωρίζουν, διίστανται ἀπ' ἀλλήλων, τότε ἔχουμε διάσπαση, διάστασι, κατακερματισμὸ τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Κι αὐτὴ ἡ διχοστασία, ἡ ἀλλοτρίωσις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, εἶναι κάτι ποῦ πονᾷ πολύ, καθὼς δὲν ὑπάρχει πιά ἐνιαία ἀνθρώπινη ὑπόστασις. Αὐτὴ λοιπόν, ἡ διάστασις εἶναι ποῦ κάνει τὸν θάνατο φοβερό. Δὲν ὑπάρχει κάτι ἄλλο. Κι αὐτὴ ἡ διάστασις ὑπάρχει ὡς κάτι τὸ προσωρινό, τὸ μὴ μόνιμο, τὸ ὅπωςδήποτε ἀνατρέψιμο.

Αὐτὴ ἡ διάστασις ψυχῆς καὶ σώματος ποῦ ὀνομάζουμε θάνατο, δὲν εἶναι πλεόν ἡ κατάληξις τῆς ζωῆς, ἀλλὰ μᾶλλον μιὰ στιγμὴ τῆς ζωῆς, ἴσως ἡ κορυφαία πάντως στιγμὴ τῆς ζωῆς. Γιὰ νά καταλάβουμε καλύτερα αὐτὸ ποῦ λέω ὅτι ἡ διάστασις ψυχῆς καὶ σώματος, ὁ βιολογικὸς θάνατος εἶναι στιγμὴ τῆς ζωῆς, ἅς παρατηρήσουμε τὴν πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὅλα τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ζωῆς, ἡ Ἐκκλησία τὰ εὐλογεῖ κάτω ἀπὸ τὸν πολυέλαιο στὸ μέσο τοῦ Ναοῦ, στὴν πιὸ ἐπίσημη, σημαντικὴ καὶ περιβλεπτή θέσι. Ὅταν βαπτίζομαστε καὶ εἰσερχόμαστε στὴν Ἐκκλησία, ὅταν ἀποκτᾶμε τὴ χριστιανικὴ μας ιδιότητα, ποῦ μᾶς τοποθετεῖ ἡ Ἐκκλησία γιὰ νά μᾶς βαπτίσει; Κάτω ἀπὸ τὸν πολυέλαιο, στὴ μέση τοῦ Ναοῦ! Ὅταν δημιουργεῖται μιὰ νέα οἰκογένεια, ποῦ εὐλογεῖ τὴν «ἐννομον συζυγίαν» ἡ Ἐκκλησία; Κάτω ἀπὸ τὸν πολυέλαιο, στὴ μέση τοῦ Ναοῦ! Κι ὅταν ἐξερχόμαστε ἀπὸ τὴ ζωὴ αὐτή, ὅταν ὀλοκληρώνουμε τὴν ἐπὶ γῆς πορεία μας, ποῦ μᾶς τοποθετεῖ γιὰ νά δώσει τὴν τελευταία εὐλογία; Κάτω ἀπὸ τὸν πολυέλαιο, στὴ μέση τοῦ Ναοῦ! Ὅλα τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ζωῆς εὐλογοῦνται κάτω ἀπὸ τὸν πολυέλαιο, στὴ μέση τοῦ Ναοῦ! Γι' αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν Πίστιν μας, τὸ ἥθος μας, τὸν λειτουργικὸ μας πλοῦτο, ὁ θάνατος νοεῖται, τεκμαίρεται, ἀντιμετωπίζεται ὡς ἓνα μεγάλο γεγονὸς τῆς ζωῆς, μᾶλλον τὸ κορυφαῖο.

Λέμε ὅτι εἶναι τὸ κορυφαῖο γιὰ τὴ ζωὴ ὅλη μᾶς δόθηκε, ὥστε νά προετοιμαστοῦμε γιὰ τὴ μοναδικὴ αὐτὴ στιγμὴ. Τὴ στιγμὴ ποῦ θὰ ἀντιμετωπίσουμε τὸν θάνατο. Τὴ στιγμὴ ποῦ θὰ τὸν γευτοῦμε καὶ θὰ ἀποκτήσουμε ἐμπειρίαν θανάτου. Τὴ στιγμὴ ποῦ θὰ τὸν ἀντιμετωπίσουμε πραγματικά κι ὄχι θεωρητικά, καθὼς θὰ κληθοῦμε νά τὸν ζήσουμε. Κι αὐτὴ ἡ στιγμὴ εἶναι μοναδική. Σὲ αὐτὴν τὴ στιγμὴ κατατείνει ὅλη μας ἡ ζωὴ καὶ ζυγίζεται καὶ μετρεῖται. Κι αὐτὸ εἶναι ἓνα ἐπιπλέον στοιχεῖο ποῦ κάνει τὸν θάνατο φοβερό. «Ἀπόκειται τοῖς

ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις» (Εβρ. 9, 27). Τὴν στιγμή τοῦ θανάτου ἀκολουθεῖ ἡ κρίσις. Ὅχι ὁποιαδήποτε κρίσις, ἀλλὰ ἡ κρίσις τοῦ Χριστοῦ. Γιατί εἶναι φοβερή αὐτή ἡ κρίσις; Γιατί εἶναι πραγματική, ἀντικειμενική καὶ τέλεια. Δέν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἐπηρεάσει, δέν μπορεῖ κανεὶς νὰ παρέμβει. Τό διαβεβαιώνει ὁ ἴδιος ὁ Χριστός μας: «οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν· καθὼς ἀκούω κρίνω, καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν, ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός» (Ιωάν. 5, 30). Καὶ βέβαια, εὐτυχῶς πού θά μᾶς κρίνει συγκεκριμένο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὁ Χριστός «ὁ δι' οἶκτον φιλανθρωπίας ἀνεκδιήγητον τὸ ἡμέτερον ὄλον προσλαβόμενος φύραμα», κατὰ τὴν Ἀκολουθία τῆς Θείας Μεταλήψεως, καὶ ἐπομένως ἔχει ἀπόλυτη ἐμπειρία τῆς ἀνθρώπινης φύσης ὡς τέλειος Θεός καὶ τέλειος Ἄνθρωπος. Καὶ ὁ Χριστός θά κάνει τὴν πρώτη κρίσις, πρὶν τῇ μέλλουσα καὶ ὀριστική, κατὰ τὴ στιγμή τοῦ θανάτου τοῦ καθενός μας. Κι ἂν ὡς ἄνθρωποι διστάζουμε καὶ φοβόμαστε μπροστά σέ ἀνθρώπινα δικαστήρια, πῶς θά ἀντέξουμε τό θεϊκό κριτήριο; Καὶ μάλιστα ὅταν ὑπάρχει ἡ διαβεβαίωση ὅτι μετὰ θάνατο δέν ὑπάρχει δυνατότητα τρεπτότητας, δηλαδή μεταβολῆς οὔτε πρὸς κάτι καλύτερο, οὔτε πρὸς κάτι χειρότερο. «Ἐν ᾧ εὗρω σε, ἐκεῖ καὶ κρίνω σε, εἶπεν ὁ Θεός» (Ιεζ. 33, 12). Ὅπως θά βρεῖ ὁ θάνατος τὸν καθένα ἔτσι καὶ θά τὸν πάρει, ἔτσι καὶ αὐτός θά μείνει. Σέ κατάστασις ἁμαρτωλότητος τὸν καταλαμβάνει ὁ θάνατος; Ἁμαρτωλός καὶ ἀμετανόητος θά μείνει. Σέ κατάστασις πίστεως, μετάνοιας, ἀρετῆς καὶ ἀγιότητος τὸν καταλαμβάνει ὁ θάνατος; Πιστός, ἐνάρετος καὶ Ἅγιος μένει. Σαφές τό πατερικό λόγοι: «ἐν τῷ Ἀδῇ οὐκ ἔστι μετάνοια!» Ἄρα δέν ὑπάρχουν πλέον εὐκαιρίες μετὰ θάνατον, ἡ δὲ κρίσις ὅσο φιλάνθρωπη κι ἂν εἶναι, δέν παύει νὰ εἶναι κρίσις ἐνώπιον τοῦ οὐρανοῦ κριτηρίου.

Αὐτά ὅλα ὁμως ἀφοροῦν στὴν ψυχὴ. Αὐτὴ ὑφίσταται τὴν πρώτη καὶ μερική κρίσις ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατο. Τί γίνεται μέ τό σῶμα; Ὅ,τι μᾶς ἐξηγεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή του: «Οὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Εἰ ἔστι σῶμα ψυχικόν, ἔστι καὶ πνευματικόν. Οὕτως καὶ γέγραπται· Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιούν· ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ. Οἶος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ

οί χοϊκοί, καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι· καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται, οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. (...) ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥίπτῃ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι· σαλπίζει γάρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα. δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος; ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; (...) τῷ δὲ θεῷ χάρις τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νίκος διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὡστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἐδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ κυρίου πάντοτε, εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστιν κενὸς ἐν Κυρίῳ» (Α΄ Κορ. 15, 42-58). Ἐπρεπε νά βρεθῇ ἓνας τρόπος νά ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ τὸ λίαν καλῶς δημιουργημὸν τοῦ Θεοῦ, τὰ πρόσθετα στοιχεῖα, οἱ προσμίξεις οἱ μετὰ τὴν πτώση, δηλαδὴ ἡ ροπή πρὸς τὴν ἁμαρτία, ὁ πόνος, ἡ φθορά. Κι αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὸν θάνατο. Λέει χαρακτηριστικὰ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «Ὅπως ὁ χρυσὸς ὅταν βγαίνει ἀπὸ τὸ ὀρυχεῖο δέν εἶναι καθαρὸς, ἀλλὰ γεμάτος προσμίξεις, ἔτσι καὶ τὸ σῶμα ὅταν κατατίθεται στὴ γῆ, ὅσο κι ἂν ἔχει ἀποτυπωθεῖ ἐπάνω του ἡ Χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος φέρει τίς προσμίξεις τῆς φθαρτότητας. Κι ὅπως τὸν χρυσὸ γιὰ νά τὸν καθαρίσουμε καὶ νά τὸν κάνουμε τέλειο, τὸν λειώνουμε ὥστε νά ἀπορριφθοῦν τὰ πρόσθετα εὐτελεῖ συστατικά, ἔτσι καὶ μὲ τὸν θάνατο τὸ σῶμα λειώνει γιὰ νά ἀναστηθεῖ χωρὶς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φθαρτότητας στὴ μέλλουσα κρίση. Ὁ βιολογικὸς θάνατος λοιπὸν δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιά διαδικασία καθαρμοῦ ποῦ ἀπαλᾶσσει τὸ σῶμα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς φθαρτότητας, τοῦ πόνου, τῆς ροπῆς πρὸς τὴν ἁμαρτία καὶ ἐπι-συμβαίνει «ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον γένηται». Πεθαίνουμε, κι ἐκεῖνο ποῦ οὐσιαστικὰ τερματίζει, τελειώνει, νεκρώνεται εἶναι τὸ κακό. Τὸ σῶμα θά ἀναστηθεῖ στὴν κοινὴ ἀνάστασις ὅλων μας ἄφθαρτο, ἔνδοξο, ὅπως τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴ δική Του Ἀνάστασις, ποῦ εἶναι ἡ ἐγγύηση, ἡ βέβαιη ἐλπίδα καὶ τῆς δικῆς μας Ἀνάστασης. Γι' αὐτὸ καὶ πλέον ὁ θάνατος δέν εἶναι ὁ τρομερὸς ἐπικυρίαρχός μας, ποῦ δημιουργεῖ ἀπόγνωση καὶ ἀπελπισία, ἀλλὰ μία πράξη καταπαύσεως καὶ εἰρήνης, μία κοίμησις στὴν προοπτικὴ τῆς κοινῆς μας ἀνάστασης. Κι ἡμεῖς δέν εἴμαστε πιά οἱ αἰχμάλωτοι καὶ καταδικασμένοι ἀπὸ τὸν θάνατο, ἀλλὰ εἴμαστε οἱ «λελυτρωμένοι». Ἄν ὁ θάνατος δέν ἦταν ἤδη νικη-

μένος ἐχθρός, τότε ὅ,τι κι ἂν κάναμε, ὅσο καλό καί ὁμορφο καί νά ἦταν, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦσαμε, ὅλα θά εἶχαν τό σημάδι τοῦ θανάτου, μία αἴσθησις κενοῦ καί ἀπελπισίας. Ὁ Πατέρας μας ὅμως, ὁ Πανάγαθος Θεός, ἐπεδίωξε καί μᾶς λύτρωσε ἀπό τήν ἀπελπισία μέ τόν Σταυρό καί τήν Ἀνάστασι τοῦ Μονογενοῦς Του Υἱοῦ, χαρίζοντάς μας τή βεβαιότητα τῆς Ἀνάστασις, τήν προοπτική τῆς Αἰωνίου Ζωῆς. Γι' αὐτό εἴπαμε ἀνωτέρω ὅτι ὁ θάνατος εἶναι εὐεργεσία. Γιατί ἂν σέ αὐτή τή ζωῇ πρέπει νά ἀγωνισθοῦμε γιά τήν καθαρότητα καί τόν ἁγιασμό τῆς ψυχῆς μας, ἡ καθαρότητα τοῦ σώματος διασφαλίζεται ἄκοπτα μέσω τῆς διαδικασίας τῆς κοίμησης μας».

Κάτι ἄκομιν σέ σχέση μέ τήν Ἀνάστασι τοῦ Κυρίου καί τό γένος τῶν Ἑλλήνων. Ἡ Ἀνάστασι πάντα ἦταν μιὰ γιορτή πού ξεπερνοῦσε τά ἐκκλησιαστικά πλαίσια καί χαρακτῆριζε συνολικά τόν πολιτισμό καί τήν ἱστορία μας. Ἀκόμιν καί στά πιό μαῦρα σκοτάδια τῆς σκλαβιάς, ἡ Ἀνάστασι συντηροῦσε τήν ἐλπίδα τοῦ λυτρωμοῦ τοῦ Γένους καί συμβόλιζε τήν ὑπέρβασι τῆς ὅποιος δυσκολίας. Ἐξαιτίας τῆς Ἀνάστασις μάθαμε νά ἀντιμετωπίζουμε ἄκομιν καί τά πιό φοβερά πράγματα, ὡς καιρικές περιστάσεις πού κάποια στιγμὴ θά βροῦν τό τέλος τους, ἐνῶ ἐμεῖς τό μόνο στό ὅποιο πρέπει νά προσπλωθοῦμε εἶναι τό νά ἀντέξουμε. Καί τί δέν νομιματοδοτεῖ ἡ Ἀνάστασι; Τήν κατάργησι τοῦ θανάτου ὡς τοῦ δυναστικοῦ κυριάρχου τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων καί τή μετατροπή του σέ ἀπλή κοίμηση; Τήν ἀνατροπή θεωρήσεων πού ἐπιμένουν νά μᾶς κρατοῦν κολημένους στό ἐδῶ καί τό τώρα, ὅταν ὑπάρχει τό αἰώνιο καί τό ἐπέκεινα; Τή βέβαιη ἐλπίδα καί τῆς δικῆς μας ὑπέρβασις τοῦ θανάτου καί τῆς οὐσιαστικῆς μας σχέσις μέ τόν Θεό Πατέρα; Χάρη στήν Ἀνάστασι μάθαμε νά ἀντέχουμε τόν ὅποιο Γολγοθᾶ, ἀντιμετωπίζοντάς τον ὡς ἀφορμὴ νά ἀποδείξουμε ὅτι μπορούμε νά ἀντέξουμε καί νά ἀποκαλύψουμε ποιοί πραγματικά εἴμαστε, μᾶς πού ὁ καλός ὁ καπετάνιος στή φουρτούνα φαίνεται. Χάρη στήν Ἀνάστασι μπορέσαμε νά ἀνελίζουμε τήν ἐλληνική παράδοσι ἀνανομιματοδοτώντας τό πρότυπο τοῦ «καλοῦ κάγαθοῦ ἀνδρός» τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας, στό πρότυπο τοῦ Ἁγίου. Χάρη στήν Ἀνάστασι μάθαμε νά βιώνουμε τή χαρά, ὄχι ὡς κάτι φευγαλέο καί σπάνιο, ἀλλά ὡς κάτι μόνιμο καί διαρκές.

Ἄς δοῦμε λίγο ὅλην αὐτήν τή θεολογία περὶ θανάτου καί ἀνάστασις πού περιγράψαμε, ἐφαρμοσμένη. Οἱ Χριστιανοί τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων «ὑπὸ Ἰουδαίων ὡς ἀλλόφυλοι πολεμοῦνται καί ὑπὸ Ἑλλήνων διώκονται» (*Επιστολή πρὸς Διογνητον* 5, 17). Τοπικοί ἄρχοντες, ἀλλά καί οἱ ἴδιοι οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες ἐξαπέλυσαν διωγμούς ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν γιά λόγους οἰκονομικούς,

πολιτικούς, ακόμη και προσωπικούς. Ἡ ἀδυναμία κατανόησης τῶν θεμελιωδῶν ἀντιλήψεων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ περιφρόνησι τῶν εἰδώλων ἀπό τοὺς Χριστιανούς, ἡ ἀρνησι τῆς λατρείας τοῦ Αὐτοκράτορα ὡς θεοῦ, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἀποκατάστασι τῆς ρωμαϊκῆς πειθαρχίας, μέ τῇ στήριξί της στήν θρησκεία τῆς παλαιᾶς ἐνδόξου Ρώμης, ἀπετέλεσαν τίς βάσεις τῶν διωγμῶν. Οἱ πιστοὶ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας χρειάσθηκε νά δοκιμασθοῦν σκληρά γιά τήν πίστι τους. Καρπὸς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς τῶν κατακομβῶν καὶ τῶν σπηλαίων, ὅπως χαρακτηρίζεται, εἶναι τὸ νέφος τῶν καλλινίκων μαρτύρων, τὸ μαρτύριο τῶν ὁποίων θεωρήθηκε μίσησι τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ, στήν προοπτικὴ τοῦ λόγου τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «ἐμοὶ τὸ ζῆν Χριστὸς καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος» (Φιλ. 1, 21).

Στὰ «Μαρτυρολόγια» περιγράφεται ὁ ἡρωϊσμός καὶ τὸ θάρρος τῶν μαρτύρων, πού εἶναι ἔτοιμοι νά ὑποστοῦν τά πάντα χάριν τῆς πίστεως, καὶ παρουσιάζεται ἡ περιφρονητικὴ στάσι πού τηροῦν ἔναντι τῆς εἰδωλολατρίας. Παρά τὸ ὅτι ἀντιμετωπίζουν μέ ἀνεξικακία τοὺς κριτές τους, δέν διστάζουν νά ἐλέγξουν τοὺς ἡγεμόνες γιά τίς αὐτοκρατορικές διατάξεις πού ἐπιβάλλουν τίς θυσίες στὰ εἰδῶλα καὶ νά ἐπιπλήξουν Χριστιανούς ὅταν θυσιάζουν σέ αὐτά (Ιερώνυμος Κοτσώνης, *Τὸ ἐνθουσιαστικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν μαρτύρων*, ἐκδ. Δαμιασκός, Ἀθῆναι 1952). Οἱ Μάρτυρες ὁδηγοῦνται μέ ἀνείπωτη παρηρσία, χαρά καὶ ἀταραξία πρὸς τὸ μαρτύριο, ἀρνούμενοι νά θυσιάσουν στὰ εἰδῶλα, μέ ἀποτέλεσμα νά θεωροῦνται παράφρονες καὶ νά χαρακτηρίζονται ὡς ἀποστρεφόμενοι τῇ ζωῇ, τὸ δέ μαρτύριο νά θεωρεῖται ὡς τάσι αὐτοκτονίας. Ἡ στάσι αὐτὴ τῶν Μαρτύρων ἐκφράζει ἀπ' ἐνός τὸν θεῖο ἔρωτα, πού τοὺς κατακαίει καὶ ἀπ' ἑτέρου ἀποκαλύπτει τῇ συντροφίᾳ τῆς ἐνοίκου Χάριτος τοῦ Χριστοῦ στήν καρδιά τους, πού τοὺς ἐνισχύει. Προκαλεῖ τίς περισσότερες φορές βαθειὰ ἐντύπωση καὶ θαυμασμό στοὺς διώκτες καὶ στό πλῆθος τῶν εἰδωλολατρῶν πού παρίσταται, μέ ἀποτέλεσμα πολλοὶ ἐξ αὐτῶν νά ἀσπάζονται τῇ χριστιανικῇ πίστι. Ἀπὸ τὴν ἄλλην ἐνισχύεται καὶ στηρίζεται τὸ φρόνημα τῶν Χριστιανῶν. Ἡ Ἐκκλησία μας σεμνύνεται ἀπὸ τῇ θεοσύστατῃ ὁργάνωσί της ἕως καὶ σήμερα γιά τὸ νέφος τῶν μαρτύρων ἀνά τοὺς αἰῶνες, οἱ ὅποιοι διώχθηκαν ἀπὸ Ἰουδαίους, ἐθνικούς, Ρωμαίους αὐτοκράτορες, αἵρετικούς (μάλιστα ἀπὸ τοὺς εἰκονομάχους), ἀπὸ Λατίνους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλοθρήσκους. Στὸ πλῆθος τῶν παλαιῶν μαρτύρων προστίθενται οἱ Νεομάρτυρες, ὅρος, πού παρ' ὅτι χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν Εἰκονομαχίᾳ γιά νά ἀντιδιαστείλει τοὺς μάρτυρες αὐτῆς ἀπὸ τοὺς παλαιούς μάρτυρες τῶν πρώτων αἰώνων, σήμερα ἀποδίδεται σέ αὐτοὺς πού μαρτύρησαν γιά τὸν Χριστὸ κατὰ

τή διάρκεια τῆς Ὀθωμανικῆς ἐπικυριαρχίας. Ὁ ἀριθμός τῶν Νεομαρτύρων εἶναι μεγάλος καί παραμένει ἀπροσδιόριστος. Ὁ Ἅγιος Νικοδήμιος ὁ Ἀγιορείτης, πού συνέβαλε στή συλλογὴ καί ἔκδοση Μαρτυρίων, παραθέτει πέντε λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους εὐδόκησε ὁ Θεός τὴν ἐμφάνισι τῶν νέων αὐτῶν μαρτύρων: α) γιὰ νὰ ἀποτελέσουν τὸν ἀνακαινισμό ὅλης τῆς Ὀρθόδοξης Πίστεως, β) γιὰ νὰ μένουν ἀναπολόγητοι τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως οἱ ἀλλόθρησκοι, γ) γιὰ νὰ εἶναι δόξα καί καύχημα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἔλεγχος καί κατασχὴν τῶν ἑτεροδόξων, δ) γιὰ νὰ εἶναι παράδειγμα ὑπομονῆς γιὰ ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι τυραννοῦνται κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸ τῆς αἰχμαλωσίας καί ε) γιὰ νὰ εἶναι θάρρος καί παρακίνηση γιὰ ὅλους τοὺς Χριστιανούς στό νὰ μνηθῶν τὸ μαρτυρικὸ τους τέλος (*Νέον Μαρτυρολόγιον, ἥτοι Μαρτύρια τῶν νεοφανῶν μαρτύρων τῶν μετὰ τὴν Ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ διαφόρους καιρούς καί τόπους μαρτυρησάντων*, «Προοίμιον», παρὰ Νικολάω τῷ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, Ἐνετίσιν 1799, [φωτ. ἀνατ.], Ἀγιορειτικὴ Ἑστία, Ἀθωνικά Ἀνάλεκτα 3, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 7-20. Μακαρίου Κορινθίου-Νικοδήμου Ἀγιορείτου-Νικηφόρου Χίου-Ἀθανασίου Παρίου, *Συναξαριστὴς Νεομαρτύρων [1400-1900 μ.Χ.]*, ἐκδ. Ὀρθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 18-28).

Στόν πέμπτο αὐτόν λόγο ἀποτυπώνεται τὸ ὅ,τι ἔγινε καί τὸ γιατί ἔγινε στό Μεσολόγγι. Τό αὐτοθυσιαστικὸ φρόνημα τῶν μαρτύρων καί μάλιστα τῶν νεομαρτύρων, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν ὑπέρβασι τοῦ θανάτου μέ τὴ σταυρικὴ θυσία καί τὴν Ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ μας, ἀποτελεῖ τὸ διαρκές πρότυπο τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ '21, ἰδίως ὅσων προχωροῦν ἐνσυνείδητα στὴ θυσία τοῦ ἑαυτοῦ τοὺς γνωρίζοντας ὅτι δέν ὑπάρχει ἐλπίδα ἐπιτυχίας. Ὑπομένουν ὅμως τὴ θυσία, στὴν προοπτικὴ τῆς ὠφέλειας τῆς πατρίδας, ἀκόμη κι ἂν δέν μποροῦν νὰ συγκεκριμενοποιήσουν αὐτὴν τὴν ὠφέλεια. Δέν θυσιάζονται γιὰ κάτι τὸ ἀόριστο. Θυσιάζονται γιατί θεωροῦν πῶς ὅ,τιδήποτε ἄλλο θὰ ἦταν προδοσία, προδοσία πού θὰ ἰσοδυναμοῦσε μέ πνευματικὸ θάνατο, ὁ ὁποῖος εἶναι πολὺ πῶς ἀποτρόπαιος ἀπὸ τὸν σωματικόν. Ὁ σωματικὸς θάνατος ὑπερβαίνεται, ὁ πνευματικὸς σημασιοδοτεῖ αἰῶνια καταδίκη! Κι ὅπως πολλοὶ ἄλλοι βάδισαν τὴν ὁδὸ τοῦ μαρτυρίου εἴτε ὡς νεομάρτυρες, εἴτε ὡς ἐθνομάρτυρες, ἔτσι κι οἱ Μεσολογγῖτες κι ὅσοι ἄλλοι ἦταν κλεισμένοι στὴν Ἱερὰ Πόλη, γνώριζαν ὅτι τὸ «ἐλευθερία ἢ θάνατος» δέν ἦταν κούφια λόγια, ἢ σύνθημα κενὸ περιεχομένου, ἀλλὰ ὑποστασιοποιῶσε τὴν ὁδὸ πού ἔπρεπε νὰ βαδίσουν. «Ἐκεῖθε μέ τοὺς ἀδελφούς, ἐδῶθε μέ τὸν Χάρο»!

Γι' αὐτὸ καί τὸ φρόνημα δέν ἦταν ἀπλῶς ἥρωικό. Ἀδικοῦμε τοὺς πολιορ-

κιμένους Μεσολογγίτες κι όσους έπεσαν στην έξοδο, όταν τούς χαρακτηρίζουμε άπλως ήρωες. Τό φρόνημά τους ήταν μαρτυρικό. Ή ρίζα του ή Όρθόδοξη Πίστη. Ή προοπτική του ή Ανάσταση. Ό λόγος του, ή αγάπη. Ή αγάπη προς τά Όσια και τά Ίερά, προς τήν Πατρίδα, προς τούς άδελφούς. Γι' αυτό κι ή περιγραφή των όσων έγιναν στό ένδοξο άλωνάκι είναι λειψή, όταν περιορίζεται σέ έξωτερικά γεγονότα και δέν περιλαμβάνει τό ένδιαθετο φρόνημα, τήν κινητήρια δύναμη πίσω από όλα. Για μένα, ή συγκλονιστικότερη περιγραφή τής Έξόδου δέν δίδεται από κάποιον ιστορικό, αλλά από τόν Έθνικό μας Πουιτή, τόν κοσμοκαλόγηρο Διονύσιο Σολωμό, ό όποιος στους «Έλεύθερους Πολιορκημένους», ήδη μέ τόν τίτλο τά λέει όλα, ένώ όντας Όρθόδοξος κι ό ίδιος και κατανοώντας τό φρόνημα τό θυσιαστικό, δίνει περιγραφές ψυχεγερτικές που παρουσιάζουν διεργασίες όμοιες μέ τά μαρτυρολόγια, τήν ίδια στιγμή που αποδεδειγμένα συμπάσχει. Στο έργο του διαφαίνεται ή αγάπη για τί ζωή, ή τραγικότητα του θανάτου, αλλά και τό προτιμητέο του, όταν ό άνθρωπος είναι νά αποφύγει τήν αλώωση τής ψυχής του, τήν προδοσία των ιδανικών του και τήν πνευματική του νέκρωση. Μερικά σχεδιάσματά του.

«Τότες έταραχήκανε τά σωθικά μου, και έλεγα πώς ήρθε ώρα νά ξεψυχίσω· κ' εύρέθηκα σέ σκοτεινό τόπο και βροντερό, που έσκαρτούσε σαν κλωνιστάρι στο μύλο που άλέθει όγλήγορα, ώσαν τό χόχλο στο νερό που άναβράζει· έτότες έκατάλαβα πώς εκείνο ήτανε τό Μεσολόγγι· αλλά δέν έβλεπα ούτε τό κάστρο, ούτε τό στρατόπεδο, ούτε τή λίμνη, ούτε τή θάλασσα, ούτε τή γή που επάτουνα, ούτε τόν ούρανό· έκατασκέπαζε όλα τά πάντα μαυρίλα και πίσσα, γιομάτη λάμψη, βροντή, και άστροπελέκι· και ύψωσα τά χέρια μου και τά μάτια μου νά κάνω δέηση, και ιδού μέσ στην καπνίλα μία μεγάλη γυναίκα με φόρεμα μαύρο σαν του λαγού τό αίμα, όπου ή σπίθα έγγιζε κ' έσβενότουνε· και με φωνή, που μου έφαινονταν πώς νικάει τήν ταραχή του πολέμου, άρχισε·

«Τό χάραμα επήρα
Του Ήλιου τό δρόμο,
Κρεμώντας τή λύρα
Τη δίκαιη στόν ωμο
Κι' απ' όπου χαράζει
Ός όπου βυθά

Τά μάτια μου δέν είδαν τόπον ένδοξότερον από τουτο τό άλωνάκι».

«Τό Μεσολόγγι έπese τήν άνοιξη· ό πουιτής παρασταίνει τήν Φύση, εις τή στιγμή που είναι ωραιότερη, ως μία δύναμη, ή όποία, με όλα τ' άλλα και ύλικά

καὶ ἡθικὰ ἐνάντια, προσπαθεῖ νὰ δειλιάσῃ τοὺς πολιορκημένους· ἰδοὺ οἱ Στοχασμοὶ τοῦ ποιητῆ.

Ἡ ζωὴ ποὺ ἀνασταίνεται μὲ ὅλες τῆς τὲς χαρὲς, ἀναβρύζοντας ὁλοῦθε, νέα, λαχταριστή, περιχυνόμενη εἰς ὅλα τὰ ὄντα· ἡ ζωὴ ἀκέραιη, ἀπ' ὅλα τῆς φύσης τὰ μέρη, θέλει νὰ καταβάλῃ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ· θάλασσα, γῆ, οὐρανός, συγχωνευμένα, ἐπιφάνεια καὶ βάθος συγχωνευμένα, τὰ ὅποια πάλι πολιορκοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύσιν στὴν ἐπιφάνεια καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς.

Ἡ ὥραιότης τῆς φύσης, ποὺ τοὺς περιτριγυρίζει, αὐξαίνει εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ἀνυπομονησίαν νὰ πάρουν τὴ χαριτωμένη γῆ, καὶ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὸν πόνο ὅτι θὰ τὴ χάσουν. (...)

Ἔως ἐκείνη τὴ στιγμή οἱ πολιορκημένοι εἶχαν ὑπομείνει πολλοὺς ἀγῶνες μὲ κάποιαν ἐλπίδα νὰ φθάσῃ ὁ φιλικὸς στόλος, καὶ νὰ συντρίψῃ ἴσως τὸν σιδερένιο κύκλο ὅπου τοὺς περιζώνει· τώρα ὅπου ἔχασαν κάθε ἐλπίδα, καὶ ὁ ἐχθρὸς τοὺς τάζει νὰ τοὺς χαρίσῃ τὴ ζωὴ ἂν ἀλλαξοπιστήσουν, ἡ ὑστερινή τους ἀντίστασις τοὺς ἀποδείχνει Μάρτυρες. (...)

Μένουν οἱ Μάρτυρες μὲ τὰ μάτια προσπλωμένα εἰς τὴν ἀνατολή, νὰ φέξῃ γιὰ νὰ βγοῦνε στὸ γιουρούσι, καὶ ἡ φοβερὴ αὐγὴ. Μνήσθητι, Κύριε, εἶναι κοντά· Μνήσθητι, Κύριε, ἐφάνη! (...) Φῶς ποὺ πατεῖ χαρούμενο τὸν Ἄδην καὶ τὸ Χάρο! (...)

Ἄλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος,
ἀπὸ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι ἀπὸ τὴ μαύρη πίσσα,
ὁ στύλος φανερώνεται, μὲ κάτου μαζωμένα
τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ, μ' ἀπάνου τὴ σημαία,
ποὺ μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸ Σταυρὸν ἀπλώνει
παντόγυρα στὸν ὁμορφον ἀέρα τῆς ἀντρείας.
Κι ὁ οὐρανὸς καμάρωνε, κι ἡ γῆ χεροκροτοῦσε·
κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε,
κι ἐσκόρπα τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης:
«Ὅμορφη, πλούσια, κι ἄπαρτη, καὶ σεβαστή, κ' ἁγία!» (...)

Εἰς τὸ ποίημα ἔν' ἀπὸ τὰ σημαντικότερα πρόσωπα ἦταν μία κόρη, ὀρφανή, τὴν ὁποίαν οἱ ἄλλες πλέον ἡλικιωμένες γυναῖκες εἶχαν ἀναθρέψῃ καὶ τὴν ἀγαποῦσαν ὅλες ὡς θυγατέρα τους. Πέφτει εἰς τὸν πόλεμον ἓνας τῶν ἐνδοξοτέρων ἀγωνιστῶν, τὸν ὅποιον αὐτὴ εἶχε ἀγαπήσῃ εἰς τὸν καιρὸν τῆς εὐτυχίας· ὥστε ἀπὸ τὸ ἄκρο τῆς ἐλπίδας ἡ καρδιά τῆς βυθίζεται εἰς τὴν λύπη· εὐρίσκει ὁμως παρηγορία κοιτάζοντας τ' ἀγαπημένα πρόσωπα καὶ τὸ ὑψηλὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων γυναικῶν. Αὐτὰ ἀρκοῦν νὰ διαφωτίσουν ὅπωςδήποτε τοῦτο τὸ κομμάτι, εἰς τὸ ὅποιον ἡ ἐνθουσιασμένη νέα στρέφεται νοερῶς πρὸς

τὸν Ἄγγελο, τὸν ὁποῖον εἶδε στ' ὄνειρό της νὰ τῆς προσφέρει τὰ φτερά του· γυρίζει ἔπειτα πρὸς τὰς γυναῖκες νὰ τοὺς εἰπῇ, ὅτι αὐτὴ τὰ θέλει τὰ φτερὰ πραγματικῶς, ἀλλ' ὄχι γιὰ νὰ φύγῃ, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὰ κρατῇ κλεισμένα ἐκεῖ κοντά τους καὶ νὰ περιμεῖνῃ μαζί τους τὴν ὥρα τοῦ θανάτου. Μετὰ ταῦτα ἀνατρέχει ἡ φαντασία της εἰς ἄλλα περασμένα· πῶς τὴν ἐπαρηγοροῦσαν, ἐνῶ ἐκεῖτετο ἄρρώστη, «οἱ ἀτάραχες πνοὲς οἱ πολυαγαπημένες» τῶν ἄλλων γυναικῶν ὅπου ἐκοιμοῦνταν κοντά της· καὶ τέλος πῶς εἶχε ἰδεῖ τὸν νέον νὰ χορεύῃ, εἰς τὴ χαρμόσυνη ἡμέρα τῆς νίκης».

«Κι αὐτοὶ οἱ ἀνελέητοι ἐχθροὶ ἐνώθησαν στὰ δάκρυά μου. Γλυκεῖα πνοὴ τῆς ξάστερης νύχτας, ἓνα χαμόγελο πάνω στὰ νερὰ καὶ παντοῦ στὴν ἐσχατί... Ὁ σεισμὸς ἀνοίξε στὸ σκληρὸ βράχο βαθὺ χάσμα ποὺ σκεπάστηκε μὲ λουλούδια ποὺ ἔτρεμαν στὴν αὔρα καὶ στὸν ἥλιο...

Ἄν τύχει νὰ γίνῃ κάτι ἀπ' αὐτὸ ποὺ τώρα μοιάζει ἀνέφικτο, θὰ τὸ συνοδέψῃ τὸ μαρτύριο καὶ τὸ αἶμα. Γιατὶ μοῦ φαίνεται ἀδύνατο νὰ μπορέσει νὰ περάσει ἀπέναντι καὶ ἓνας μόνον ἀπὸ μᾶς.

Σὰν σκιὰ πλανιέται τὸ κοπαδάκι μου μέσα στὴ νύχτα μὲ τ' ἄστρα, νύχτα δροσερὴ ἀπὸ τὴς προσευχῆς, γαλήνια σὰν νὰ εἶχε βρέξει ψωμὶ ὁ οὐρανός».

Τὸ μαρτύριο τῆς πείνας, τὸ μαρτύριο τῆς μάνας, τὸ μαρτύριο τῆς κοπέλας, τὸ μαρτύριο τοῦ πολεμιστῆ. Κανένας δὲν σκέφτεται τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ τὸ καθῆκον του, ἢ καλύτερα τὴν εὐθύνῃ του. Κι ἀπὸ ὅλα αὐτὰ βγαίνει ἓνα μόνον. Κανείς τους δὲν χάθηκε! Ζοῦν στὴν ἄφθιτη δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πατρίδας. Καὶ γιὰ νὰ εἶμαστε πιὸ ρεαλιστές, ἡ θυσία τῶν Μεσολογγιτῶν ἀνοίξε νέους δρόμους γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ὑπόθεσι. Συγκλόνισε τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ποὺ ταύτισαν τοὺς Τούρκους μὲ τὴ θηριωδία καὶ τὴν τυραννία, καὶ ἀπαίτησαν ἀπὸ τὴς κυβερνήσεις τους νὰ ταχθοῦν στὸ πλευρὸ τῶν Ἑλλήνων. Πραγματικά, ἱστορικά δὲν μπορεῖ νὰ κριθεῖ τί ὠφέλησε περισσότερο σπὴν ἐπιτυχῇ ἔκβασι τῆς Ἑπανάστασης καὶ στὴ δημιουργία τοῦ πρώτου ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους. Οἱ νίκες μας σπὴν Τριπολιτσά, τὸ Βαλτέτσι, τὰ Δερβενάκια, οἱ ἐπιτυχίες μας σπὴ θάλασσα μὲ τὰ μπουρλότα, ἢ ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου, τῶν Ψαρρῶν καὶ τελικὰ ἡ Ἑξοδὸς τοῦ Μεσολογγίου... Ἰδίως αὐτὴ ἡ τελευταία μᾶλλον βάρυνε περισσότερο καὶ ὑποχρέωσε τὴν Εὐρώπῃ νὰ μᾶς δώσει μὴ θέσῃ μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων κρατῶν, γιὰ νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι κερδίσαμε ὅταν χάσαμε, ἰδίως ἐπειδὴ δὲν χάσαμε ἀλλὰ κερδίσαμε τὴν αἰώνια ζωή, τὴν αἰώνια δόξα, τὸ ἄφθιτο μεγαλεῖο, ἀκόμη καὶ σέ ἓναν κόσμον σάν τὸν σημερινό ποὺ φαίνεται ὅτι ἔχει χάσει τὰ πατήματά του, τὰ ἠθικά του στηρίγματα, τὴς ἀρχές καὶ τὴς ἀξίες του. Τὸ Μεσολόγγι μπορεῖ, ἀκόμη κι αὐτόν τὸν κόσμον νὰ φωτίσει, νὰ ὀδηγήσει, νὰ σώσει.